

הפסד ממון וכדו', אם ממתין מלקיימם אינו עובר בעשה. ואולם אם מתעכב בלא טעם אפשר שעובר ב'עשה'. אך אפשר שכל שדעתו לקיימה לאחר זמן — אינו עובר. יש להעיר שכבר דנו ראשונים ואחרונים בכל כיוצא בזה — האם עשה דוחה לא-תעשה כל שאפשר לקיים את העשה לאחר זמן ללא דחיית הלאו — ע"ע ברמב"ן ורשב"א כאן; רשב"א ביצה ה: תוס' יבמות ה: בנין ציון לט; זכר יצחק לא (ב); קהלות יעקב יבמות ה; דבר שמואל פסחים סח: שעורי ר' שמואל — ב"ב ג: אות עג).

*

בכל הסוגיא (דפים כא — כד) מוזכר נר חנוכה בלשון נקבה — 'כבתה אין זקוק לה', 'להשתמש לאורה', 'מצוה להניחה...' ועוד. ואילו נר של שבת ברוב-ככל המקומות בש"ס מופיע בלשון זכר. ואמנם מצאנו כמה פעמים נר של שבת בלשון נקבה, אך לכשנדקדק בגרסאות ובכתבי יד נראה שהגרסה הנכונה היא לשון זכר.

וכבר כתבו התוס' בכמה מקומות ש'נר' (ועוד כיו"ב) בלשון חכמים, פעמים בא בלשון זכר ופעמים בלשון נקבה, ובלשון המקרא לעולם הוא לשון זכר. אלא שלאור האמור אנו רואים שחילקו חכמים בין נר חנוכה לנר שבת.

ונראה הסבר לחילוק זה; נר חנוכה בא לרוב בסמיכות, שהרי אינו כשאר נרות הנועדים לשימוש ולאורה, וכל מהותו בא בגלל החנוכה ואין לנו רשות להשתמש בו, ולכן ה'סומך' — חנוכה — הוא עיקר, וגורר אחריו את ה'נסמך' להיות לשון נקבה כמותו. [כעין שמצינו פעמים 'ספר תורה' בלשון נקבה, כי תורה עיקר. ועוד כיוצא בזה]. ואולם נר של שבת היינו נר רגיל, הנועד להאיר, אלא שהודלק לכבוד השבת. ולכך איננו סמוך לשבת, שהרי ברכתו לכל הדעות 'להדליק נר של שבת', שלא כנר חנוכה שכתבו הרבה אחרונים לברך 'נר חנוכה'. וגם הסוברים לומר 'של' כתבו להסמיך למלה אחת — 'שלחנוכה' (עפ"י 'עיונים בדברי חז"ל ובלשונם', עמ' י).

וראה בהגהות ריעב"ץ כאן ולעיל כג. ויש להעיר מלהלן קכ: נר שע"ג טבלא מנער את הטבלא והיא נופלת, ואם כבתה כבתה'.

דף כה

הערות וצינונים

'הא בחול שפיר דמי, מאי טעמא? אמר רב: כשם שמצוה לשרוף הקדשים שנטמאו כך מצוה לשרוף את התרומה שנטמאת ואמרה תורה בשעת ביעורה תיהני ממנה. היכן אמרה תורה...' — כבר עמדו המפרשים לשם מה הובאו דברי רב 'כשם שמצוה לשרוף...' והלא השאלה לא היתה אלא על התרומה מן התרומה, ועל כך לא הביא רב שום מקור. וע' רשב"א; שפת אמת; חדש האביב. ולפום ריהטא נראה שהביאו את מימרא דרב, כי מדבריו למדנו שיש לימוד כלשהו מן הכתוב שמותר ליהנות מתרומה טמאה בשריפתה, וכפי שפרשו אחר כך האמוראים. ואגב זה הובאו דבריו במלואם, שיש מצוה לשרוף תרומה טמאה כמו קדשים, הגם שלא עסקנו בשאלה זו.

‘ולא בערתי ממנו בטמא — ממנו אי אתה מבעיר אבל אתה מבעיר שמן של תרומה שנטמאת. ואימא ממנו אי אתה מבעיר אבל אתה מבעיר שמן של קדש שנטמא? לאו קל וחומר הוא...’ — מבואר בגמרא שיש ללמוד ב'קל וחומר' איסור הנאה בשעת שריפת הקדשים, ממעשר שני טמא שאסרה תורה להדליק בו את הנר. אבל תרומה נתמעטה מאיסור זה. ולכאורה משמע שענינו של האיסור הוא עצם ההנאה מן המעשר הטמא בשעת שריפתו, וכדומה לאיסור הנאה מקדשים.

ואולם הגר"מ שך זצ"ל כתב לחדש (אבי עזרי (קמא) מעש"ש ג,א), שלפי האמת שהתורה מיעטה תרומה מאיסור זה, נראה שענינו של האיסור להדליק הנר ממעשר טמא אינו משום איסור הנאה אלא משום ביטול מצוותו, כי אף על פי שמעשר שנטמא אינו ראוי לאכילה, אך ראוי לסיכה, כמפורש ביבמות (עד.), ולכן אסור לו לבטל את יעדו בשריפתו אלא חייב לסוך בו לקיים מצוותו. וכענין הסמוך לו, איסור ולא נתתי ממנו למת ענינו ביטול מצות אכילתו בירושלם, כך גם איסור לא בערתי ממנו בטמא היינו ביטול מצות סיכה שיש עליו גם בטומאתו. [וכתב לפי זה, שאין עונש מלקות על איסור זה, כי הוא כמו לאו שאין בו מעשה, שהרי לא המעשה הוא האיסור אלא המניעה מעשייה אחרת היא האיסור].

א. לכאורה יצא לפי זה, שאם השמן אינו ראוי לסיכה, כגון שהוא נמאס — יהא מותר להדליק בו את הנר. וכן יוצא לפי זה שודאי אסור להדליק מעשר כשאין לו כל הנאה בהדלקתו, שהרי אין האיסור משום הנאה אלא משום שמבטלו מייעודו.

וקשה בעיקר הסברה, הלא משמע בגמרא שצריך לימוד מיוחד להתיר תרומה מהנאה בשעת שריפה, ולולא כן היינו למדים תרומה ממעשר (ב'קל וחומר' או ב'הקש') לאסור, כמו שכתבו התוס'. והלא אם לפי האמת טעם האיסור במעשר הוא רק משום, ובאופנים, שהוא ראוי לסיכה, הלא התרומה הטמאה אסורה בסיכה ומצוותה בשריפה, ומה שייך ללמוד איסור הנאה בתרומה ממעשר, עד שנצטרך לימוד מיוחד להתיר.

ואמנם מבואר שם בדבריו, שרק לאחר שנתמעטה התרומה מאיסור זה, רק אז אנו נוקטים שטעם האיסור במעשר הוא משום ביטול מצוותו, אבל אילו גם התרומה היתה אסורה, ודאי היינו מפרשים טעם האיסור מצד עצם ההנאה. אך עדיין צ"ב, אם מצד הסברה עצמה ניתן לפרש כך את גדר האיסור, שוב ממילא אין מקור לאיסור תרומה. ואם מבואר בגמרא ללמוד איסור בתרומה ממעשר, הרי לנו ראייה שהגמרא נוקטת כסברה פשוטה שהוא איסור הנאה גם כאשר אינו ראוי למצוה אחרת. וצ"ע.

ויש לומר על פי מה שכתב האור-שמח (מעש"ש ג,י) שמהתורה מותר לסוך בשמן תרומה טמאה, ורק מדרבנן עשו סיכה כשתיה, ואם כן היה מקום ללמוד שמן תרומה ממעשר שני שאסור להדליק בו את הנר כי בזה מבטל ממנו מצוותו. ובספר אבני נזר (אה"ע תנ"ד) כתב גם כן כסברה הנ"ל, שאיסור הדלקה במעשר שני הוא משום שניתן לאכילה או לסיכה, אלא שהוסיף שהוא הדין בקודש, שנלמד בקל וחומר ממעשר, גם שם ענין האיסור משום שניתן לאכילה. ומבואר מדבריו שאף על פי שבמצבו עתה אין בו התר אכילה, שהוא טמא, אסרה תורה להדליקו משום שניתן בעיקרו לאכילה. ומיושבת סוגיא דידן. ולפי זה נראה שהוא הדין שמן מאוס שאי אפשר לסוכו — אסור בהדלקה. ובמקום אחר (או"ח שעו"ה בהגהה) שנה שוב סברה זו ותלאה במחלוקת הראשונים — האם איסור הדלקת שמן של מעשר ענינו משום ביטול מצוותו או ההדלקה מצד עצמה אסורה.

ב. יש להעיר על הסברה האחרונה שכתב באבי עזרי, להחשיב כגון זה לאו שאין בו מעשה, הגם שהמעשה הכרחי, ממשנה בפסחים סג. ובשפת אמת שם; תוס' נזיר יז ובמפרשים; רמב"ם וראב"ד — גזלה א. ואכ"מ.

(ע"ב) 'רחיצת ידיים ורגלים בחמין ערבית' — יש מדייקים מכאן ומכמה מקומות, שיש להדר לרחוץ

בערב שבת לפנות ערב סמוך לשבת דוקא, שאז ניכר שרוחץ לכבוד שבת, וגם כי עיקר הנאת הרחיצה היא מיד לאחריה. [ויש שדייקו מרש"י שרוחץ בליל שבת ממש]. (ראה בהרחבה במגדים חדשים' כאן).

'מאי מצוה? דאמר רב יהודה אמר רב: כך היה מנהגו...' — יש לפרש: 'מאי מצוה' יש להתענג בערב שבת? ומביא מרבי יהודה שהיה נוהג כן, שמע מינה שיש מצוה לקבל השבת מתוך שמחה וטוב לבב. (חדש האביב)

'כך היה מנהגו של רבי יהודה בר אלעאי ערב שבת שמביאים לו עריבה מלאה חמין ורוחץ פניו ידיו ורגליו ומתעטף ויושב בסדינין המצוייצין ודומה למלאך ה' צבאו-ת...' — ענין 'מתעטף ויושב' פירש הרמב"ם (שבת ל, ב) 'איזהו כבוד... ומתעטף בציצית ויושב בכובד ראש מיחל להקבלת פני השבת, כמו שהוא יוצא לקראת המלך. וחכמים הראשונים היו מקבצין תלמידיהן בערב שבת ומתעטפים ואומרים בואו ונצא לקראת שבת המלך'.

כלומר, זהו כבודו של מלך, שיהיו מפנים עצמם משאר דברים ויושבים ומיחלים לבואו ולהקבלת פניו. [וזהו כוונת דברי הרמב"ם במקום אחר (חובל ומזיק ו, ט): 'מפני שברשות הוא רץ, כדי שלא תכנס השבת והוא אינו פנוי']. (עפ"י הגר"ז מבריסק — יתרו, עה"פ 'היו נכנים ליום השלישי. וראה גם 'שעורים לזכר א"מ' ח"א עמ' סב ואילך — על גדרי מצות כיבוד לסוגיו השונים. וע"ע פחד יצחק שבת, קונטרס רשימות ג. ובספר מגדים חדשים העיר שלכאורה אין לו לעסוק באותה שעה בשום דבר, אף בלימוד. ע"ש. ונראה שזהו המקור והענין לסדר 'קבלת שבת' הנהוגה כיום עפ"י האר"ז).

יש להעיר שקיבוץ התלמידים שכתב הרמב"ם עפ"י הגמרא, גם הוא חלק מענין הכבוד, כענין שמצינו בכוס של ברכה 'עיסור ועיטוף', ואמרו רב יהודה מעטרו בתלמידים. ברכות נא.

'סדין בציצת' — ראה 'יוסף דעת' סה, קונטרס בענין ציצת, פרק שני בא-כד — ליקוטי שיטות וצינונים בענין כלאים בציצית ומיני הציציות למיני הבגדים השונים.

'זאשה מקושטת לתלמידי חכמים' — פירוש 'מקושטת' מלשון 'קשט עצמך' כלומר מתוקנת והגונה במעשיה וראויה לתלמידי חכמים. וכענין שאמר רבי עקיבא בסמוך, כל שיש לו אשה נאה במעשיה. (רשב"א. וראה באופן אחר ב'בן יהודע').

פרפראות וענינים

'ומתעטף ויושב בסדינין המצוייצין' — ... שכל ציציותיהן דרך עטיפה היו מכסין בהם, כדמוכח בפרק לולב הגזול (מב). קטן היודע להתעטף וכו' וכן בפרק במה מדליקין גבי רבי יהודה ותלמידיו, וכמה ראיות יש בגמרא שמנהגן של רז"ל במלבושיהם היה כמנהג ישמעאלים ולא כמנהג אדום... (תשב"ץ ח"ב מ).

'... אבל רבי יהודה ב"ר אלעאי זכה אחר כך לזה בכח השתדלותו בתורה עד שאמרו עליו

שהיה דומה למלאך ד' צבא-ות, ומלאך הוא נקי מתאות, וזה היה בלבישת סדינין המצוייצין, דציצית בחוט של תכלת רומז ליראה כידוע, ואחר הרחיצה לכבוד שבת שהתחיל להתנוצץ הארה מקדושת שבת שהוא מעין העולם הבא בביטול היצר, זכה להאור פנים של אדם בשבת שאמרו (בבראשית רבה יא) דברכו וקדשו, והיינו באור פנים שהיה לאדם הראשון קודם החטא, כמו שאמרו שם דלמוצאי שבת ניטל זיוו ונטרד מגן עדן, כמו שנאמר משנה פניו ותשלחהו, ולעתיד שיתקון זה יחזור זיוו כמו שאמרו שם (יב) וזהו המאור פנים לעולם הבא שאמרו בתנא דבי אליהו (זוטא, יב) שהיה לכל תלמיד חכם כפי תורתו עיין שם. ורבי יהודה זכה בעולם הזה לחכמת אדם תאיר פניו (כמו שאמרו בנדרים מט:) על ידי שקידתו בתורה מתוך הדוחק יותר מכל הדורות כנ"ל, והאור פנים שאדם זוכה על ידי התורה לשמה, זהו זיוו דאדם הראשון קודם החטא שזוכה לאור פני מלך חיים, וזהו כשנתעטף בסדינין המצוייצין, שהוא חיבור אהבה וירא, כי סדין לבן של פשתן רומז למדת האהבה וחוט של תכלת ליראה, ואורייתא בדחילו ורחימו פרחא לעילא ונעשית לו סם חיים לידבק על ידי זה בחי העולמים ית"ש דאורייתא וקודשא בריך הוא חד.

וזהו מדריגת 'עולמך תראה בחייך' שאמרו (ברכות יז), ומסיים שם 'ופניך יזהירו כו'...'. (מתוך תקנת השבין עמ' 141. וע"ע קדושת השבת – ז, עמ' 45).

על ענין עיטוף בבגדי לבן בשבת, כבגדי הבד של הכהנים, וכמלאך מיכאל הלבוש בגדי בד – ע' קדושת השבת' ה, עמ' 26.

'איזה עשיר...' – רש"י: נפקא מיניה למטרר להדורי אמילתא'

'... ובנידה (עא:) מה יעשה ויעשיר – יבקש רחמים כו', ובבבא־בטרא (כה:) הרוצה שיעשיר יצפין – היינו למי שמכיר בנפשו שהוא צריך זה לעבודת הש"י שיוכל לעבדו על ידי זה בהרחבת הלב יותר, וכמו שאמרו בברכות (נו:) שלשה דברים מרחיבין דעתו של אדם כו', ומה שחכמים קוראים 'דעת' הוא הדעת אותו ית' שאנו מבקשים על זה בברכת אתה חונן, ושעל זה אמרו בנדרים (מא.) דא קני – מה חסר. ודעת זה הוא מתרחב על ידי הרחבת גופניות בדירה נאה וכלים נאים, ומי שמתכוין לכך ויודע בעצמו דצריך לכך לשם שמים ולא יטנו העושר מעבודתו ית'...] יכול לבקש, ובזה אין מנכין מזכותיו, אדרבא מוסיפין גם זה על זכותיו כיון שהשתדלותו בעושר הוא גם כן זכות לשם שמים...'.
(מתוך 'דברי סופרים' לר"צ הכהן, ח).

'רבי טרפון אומר: כל שיש לו מאה כרמים ומאה שדות ומאה עבדים שעובדין בהן' – הענין הוא על פי מה שאמרו בתוספתא כל השונה מאה הלכות בכל יום... וכן מאה אגדות, [שהרי מפסוק אחד הם נלמדים, שנאמר לכו לחמו בלחמי ושתו ביין מסכת']. מאה כרמים הם מאה אגדות, [כי היין משול לאגדה, שבה גנוזים כל הסודות, וכמו שאמרו (להלן קנב.) עד ארבעין שנין מיכלא מעלי מכאן ואילך משתי מעלי]. מאה שדות מאה הלכות ללמוד בכל יום. מאה עבדים הם מאה מצוות דהיינו מאה ברכות בכל יום. (עפ"י בהגר"א משלי כד, ל)

דף כה

לו. א. האם מותר ליהנות ממעשר-שני, תרומה וקדשים טמאים — תוך כדי ביעורם?

ב. הדלקת הנר ורחיצת ידים ורגלים בחמין לכבוד שבת — האם הם חובה?

ג. איזהו עשיר?

א. מעשר-שני אסור ליהנות ממנו תוך כדי ביעורו. (לא בערתי ממנו בטמא). והוא הדין לקדשים פסולים, אפילו קדשים שניתנו לאכילה כגון שלמים, אסור ליהנות מהם בשריפתם. (אם משום 'קל וחומר' ממעשר הקל, אם משום הקש למעשר. עפ"י תוס'). אבל בתרומה טמאה — מותר לכהן ליהנות ממנה בביעורה. (ואני נתתי לך את משמרת תרומתי — בשתי תרומות הכתוב מדבר, טהורה וטמאה, ואמרה תורה לך — שלך תהא (רב נחמן אמר רבה בר אבהו); ולא בערתי ממנו בטמא — במעשר דוקא, אבל אתה מבעיר שמן של תרומה שנטמאת (רבי אבהו אמר רבי יוחנן); תתן לו — ולא לאורו, משמע שתרומה טמאה בת אורו היא. רב נחמן בר יצחק).

א. הדלקת נר במעשר-שני טהור — רש"י (ביבמות עג): כתב שכל שכן שאסור להדליק. ואולם

הר"ש (שביעית ח, ב) כתב שמותר להדליקו. (וע' אבני נזר או"ח שעד, ה בהגהה; אה"ע תג, ד).

ב. דוקא בשר ותבואה או שמן של איסורי הנאה אסור ליהנות בהם בשעת שריפתם, שנחשבים

קיימים בעין באותה שעה, אבל עצים — מותר, כדמוכה במסכת פסחים לענין ערלה. עפ"י תוס'.

ג. יש אומרים שההנאה מתרומה טמאה בשעת שריפתה, אינה היתר בעלמא אלא קיום מצוה

במצות התרומה, שהכהן יהנה ממנה בשעת שריפתה (עפ"י רשימות שיעורים לגר"ד סולוביצ'יק

(סוכה לא) בדיוק לשון הגמרא והרמב"ם. וכי"ב כתבו בדעת רש"י, שמצוה ליהנות בשעת ביעורה כי אם

לא כן נמצא מפסיד תרומה. ע' בשו"ת משיב דבר ח"ב סו"פ פ ובהידושיו כאן; גליונות קה"י. וע' גם באבי

עזרי (קמא תרומות ב, ד).

ב. הדלקת הנר לכבוד שבת — חובה. (ונשים מתות בשעת לידתן על שאינן זהירות בחלה, בנדה ובהדלקת

הנר). ורבה אמר, גם הדלקת הנר במקום הסעודה — חובה היא, ולא כאביי. (עפ"י תוס').

רחיצת ידים ורגלים בחמין ערבית — רב אמר: רשות. ורב נחמן בר רבא / בר רב זבידא אמר: מצוה.

אין זו חובה כל כך כמו הדלקת הנר, על כן אמר 'מצוה' ולא 'חובה' (תוס'). יש מפרשים דברי

רב 'דשות' — כלפי הדלקת הנר שהיא חובה, אבל קצת מצוה ודאי יש. ע' מאור ישראל ומגדים חדשים

כאן).

משמע בגמרא שגם מי שתורתו אומנותו יש לו לבטל כדי לקיים רחיצה בחמין (עפ"י באור

הלכה רס"י רס. וע' מגדים חדשים).

ג. איזהו עשיר (נפקא מינה לטרוח ולחזור אחר הדבר. רש"י) —

כל שיש לו נחת רוח בעשרו (רבי מאיר);

כל שיש לו מאה כרמים ומאה שדות ומאה עבדים שעובדים בהם (רבי טרפון);

כל שיש לו אשה נאה במעשים (רבי עקיבא);

כל שיש לו בית הכסא סמוך לשלחנו (רבי יוסי).